पुष्प प्रवर्द्धन नीति, २०६९

नेपाल सरकार

सिंहदरबार,काठमाडौं

पुष्प प्रवर्द्धन नीति, २०६९

(नेपाल सरकारबाट स्वीकृत मिति : २०६९/८/२९)

१. पृष्ठभूमी

भौगोलिक परिवेश, जलवायु, उपलब्ध स्रोत साधन र संभावनाको आधारमा दिगो र व्यवस्थित पुष्प तथा पुष्पजन्य बस्तुको उत्पादन तथा व्यवसायिकरणको लागि पुष्प प्रवर्द्धन नीति अति आवश्यक महशुस गरिएको छ । यस नीतिको कार्यान्वयनबाट निजी क्षेत्रको सहभागिता अभिबृद्धि भई रोजगारीको अवसर सृजना हुने र आय आर्जनको साथै बैदेशिक मुद्रा समेत आर्जन हुने हुन्छ । पुष्प तथा पुष्पजन्य बस्तुको विकास तथा प्रवर्द्धन गर्न सकेमा राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा टेवा पुग्नुको साथै गरीवी न्यूनीकरणमा समेत योगदान पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ ।

२. बर्तमान स्थिति

हाल नेपालका ३५ जिल्लामा लगभग ६०० भन्दा बढी कृषक घर परिवार व्याबसायिक पुष्प खेतीमा संलग्न रहि ४०,००० भन्दा बढी व्यक्ति प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपमा यस ब्यवसायमा निर्भर रहेका छन् । सय भन्दा बढी कट फ्लावर थोक तथा खुद्रा बिक्रेताबाट बार्षिक झण्डै ९१ करोडको हाराहारीमा व्यावसायिक कारोबार भई रहेको छ । नेपालबाट यूरोप तथा भारत, जापान, मध्य पूर्व लगायत एसियाका अन्य देशहरुमा पुष्प तथा पुष्पजन्य बस्तुको निकासी बार्षिक रु. १९ करोड भन्दा बढी हुने गरेको र यस व्यवसायमा संलग्न दक्ष तथा अर्धदक्ष कामदारहरुले वैदेशिक रोगजारी पाउने क्रम पनि बृद्धि हुदै गएको छ । यस परिप्रेक्ष्यमा यस क्षेत्रलाई प्राथमिकता दिई अन्य जिल्लाहरुमा पनि विस्तार गर्दै पुष्प एवं पुष्पजन्य ब्यवसायको कारोवार बढाउन सकेमा राष्ट्रले अझ वढी आर्थिक फाईदा लिन सक्ने देखिन्छ ।

३. समस्या र चुनौती

वीउ बिजन, मलखाद, बिषादी जस्ता पुष्प खेतीका लागि अति आवश्यक मानिने बस्तुहरु आज सम्म पनि अन्य मुलुकमा निर्भर हुनु परेको छ । दक्ष प्राविधिक जनशक्तीको कमिले गर्दा रोग तथा कीराको सही पहिचान हुन नसकि सम्पूर्ण वाली नष्ट हुने अवस्था रहेको छ । भारत तथा चीनबाट भित्रिने फूल तथा तिनका बोट बिरुवाको निरोगीताको जाँच गर्ने प्रभावकारी संयन्त्रको अभावमा पुष्प खेतीमा बर्षेनी नयाँ नयाँ रोग तथा कीरा भित्रिने हुदाँ यसमा गरेको लगानी समेत जोखिममा परि पुष्प उद्योग धरासायी बन्न सक्ने अबस्था सृजना हुन सक्ने देखिन्छ । पुष्प खेतीलाई उच्च मूल्यको बालीको रुपमा लिईएतापनि यसको अध्ययन, अनुसन्धान र पूर्वाधार विकास कार्यक्रम प्राथमिकतामा नपरेकाले अपेक्षित लगानी हुन सकेको छैन । वित्तीय संस्थाहरुको न्यून लगानी, उत्पादित कटफ्लावरको उत्पादन स्थल देखि स्थानीय बजार र अन्तराष्ट्रिय बजारसम्म पुऱ्याउने उचित वातानुकुलित ढुवानी साधनको अभाव साथै झन्झटिलो एवं लामो भन्सार प्रक्रिया यस व्यवसायका चुनौतिहरु हुन ।

४. नीतिको आबश्यकता

पुष्प ब्यवसायको प्रवर्द्धनको लागि उत्पादन देखि बिक्री बितरण तथा उपभोक्तासम्म उचित समय एवं अवस्थामा पुगुन्जेलको मूल्य अभिवृद्धि श्रृङ्गखला (Value chain) प्रकृयालाई ब्यवस्थित तथा नियन्त्रण गरी दिशा निर्देश गर्न राज्यको स्पष्ट दृष्टिकोण हुनु पर्ने हुन्छ । यस सन्दर्भमा "पुष्प प्रवर्द्धन नीति" को आबश्यकता महशुस गरिएको छ । नेपालमा पाईने बिभिन्न प्रजातिका र आर्थिक महत्वका अन्य, पुष्प उत्पादन र ब्यवसायबाट रोजगारीका अवसर सृजना हुनुको साथै नेपालकै मौलिक तथा रैथाने फूल, बोट बिरुवाको पहिचान गरी संरक्षण तथा सम्बर्द्धन गर्न सकेमा त्यसको निर्यातको ठूलो संभावना पनि रहेको छ । दीर्घकालिन कृषि योजना तथा राष्ट्रिय कृषि नीति, २०६१ र वाणिज्य नीति, २०६५ ले प्रमुख निर्यात योग्य वस्तु र वढी मोल जाने वालीको रुपमा यसलाई प्राथमिकता दिइएतापनि यसको प्रवर्द्धनमा पर्याप्त जोड नदिईएको हुँदा लगानी कर्तालाई आकर्षित गर्न सकिरहेको छैन । चालु त्रिबर्षीय योजना (२०६७/२०६८-२०६९/२०७०)ले यसलाई उच्च मूल्यको बस्तुको प्राथमिकतामा राखी अर्किडलाई एक गाँउ एक उत्पादन कार्यक्रम अन्तरगत निरन्तरता दिनुको साथै आलंकारिक फूलको गुणस्तरीय उत्पादनको लागि मूल्य अभिवृद्धि श्रृङ्गखला सुधारमा जोड दिईएको छ । पुष्पवाली अति नै जोखिमपूर्ण, चाडै बिग्रिएर जाने र यसको प्रयोग बिशेष अवस्थामा हुने भएकोले उचित अवस्था तथा समयमा उपभोक्ता सम्म पुऱ्याउनु पर्ने हुन्छ । उत्पादित कटफ्लावरको उत्पादन स्थल देखि स्थानीय र अन्तराष्ट्रिय बजारसम्म पुऱ्याउनका लागि उचित वातानुकुलित ढुवानी साधन, कम झन्झटिलो एवं छाटो भन्सार प्रक्रिया हुन आवश्यक हुन्छ । साथै अध्ययन अनुसन्धानमा प्राथमिकता दिई उपयुक्त प्रबिधि विकास गर्न यस क्षेत्रमा लगानी बढाउन अति आवश्यक हुन्छ । यस सन्दर्भमा यस ब्यवसायलाई ब्यवस्थित गरी आन्तरिक बजारको साथै निर्यातलाई प्रवर्द्धन गर्न पुष्प प्रवर्द्धन नीति अति आबश्यक देखिन्छ ।

५. लक्ष्य

पुष्प र पुष्पजन्य बस्तुको उत्पादन बृद्धि गरी पुष्प ब्यवसाय बिस्तार गर्न, रोजगारीको अवसर सृजना गर्न, आयात प्रतिस्थापन र निर्यात प्रवर्द्धन गर्नका साथै गरीवी निवारणमा टेवा पुऱ्याउन र पुष्प जैविक बिविधता संरक्षण गर्न भरपर्दो उपक्षेत्रको रुपमा पुष्प क्षेत्रको विकास गर्ने ।

६. उद्धेश्य

६.१ पुष्प तथा पुष्पजन्य बस्तुको उत्पादन र उत्पादकत्वमा बृद्धि गर्ने ।

६.२ पुष्प खेती तथा ब्यवसायमा निजीक्षेत्रको संलग्नता बढाउदै उत्पादनलाई प्रतिस्पर्धी बनाई आन्तरिक वजार ब्यवस्थापन तथा निर्यात प्रबर्द्धन गर्ने ।

६.३ स्थानीय अनुवांशिक पुष्प स्रोतको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्ने ।

७. नीति तथा कार्यनीति

उद्धेश्यः १. पुष्प तथा पुष्पजन्य बस्तुको उत्पादन र उत्पादकत्वमा बृद्धि गर्ने ।

७.१.१ नेपालका बिभिन्न भागमा पुष्प खेती विस्तार गर्न पुष्प नर्सरी स्थापना गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ ।

७.१.२ व्यवसायिक पुष्प खेतीको संभावना भएका क्षेत्रमा पुष्प फार्महरु स्थापनामा जोड दिइने छ । शिक्षित बेरोजगार तथा सेवा निबृत्त व्यक्ति वा समुहलाई पुष्प तथा पुष्पजन्य व्यवसाय स्थापना तथा सञ्चालनका लागि प्रोत्साहन गरिनेछ ।

७.१.३ पुष्प व्यवसायको विकास तथा विस्तार गर्न यससंग सम्बन्धित सरकारी, गैरसरकारी तथा प्राज्ञिक संस्थाहरुसंगको समन्वय तथा सहकार्यमा अध्ययन तथा अनुसन्धान कार्य गरिने छ । पुष्प क्षेत्रको प्रबिधी विकास र प्रबिधी प्रसारमा संलग्न सरकारी निकायहरुमा दक्ष जनशक्ति र भौतिक पूर्वाधारको ब्यबस्था गरी शशक्तीकरण गरिने छ ।

७.१.४ पुष्प उत्पादन र उत्पादन उप्रान्तका प्रबिधीको सूची तयार गरी संभाव्यताका आधारमा जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, निजी क्षेत्र तथा दुबैको सहकार्यमा प्रबिधीको बिस्तार गरिनेछ ।

७.१.५ संभाव्यताको आधारमा कुनै जिल्लामा कुनै निश्चित प्रजातिका ब्यवसायिक पुष्प खेती हुन सक्ने पाइएमा त्यस जिल्लालाई त्यस प्रजातिको पुष्प क्षेत्र घोषणा गरी ती ठाउँमा पूर्वाधार विकासका एकिकृत प्याकेज ब्यवस्था गर्न प्राथमिकता दिइनेछ ।

७.१.६ व्यवसायिक रुपमा पुष्प खेती भएका पकेटहरुमा पुष्प तथा पुष्पजन्य व्यवसाय प्रवर्द्धनको लागि सिंचाई, कृषि सडक, संकलन केन्द्र, शीत भण्डार (कोल्ड स्टोरेज, कुलिङ च्याम्वर भएको ढुवानी साधन), ग्रामीण विद्युतीकरण, उपयुक्त कृषि प्रविधिको विकास, प्रयोगशाला परीक्षण सेवा जस्ता व्यवसाय प्रवर्द्धनका पुर्वाधारहरु सरकारी, निजी, सहकारी तथा गैर सरकारी क्षेत्र समेतको सहकार्यमा विस्तार गरिने छ ।

७.१.७ पुष्प व्यवसायको लागि चाहिने रासायनिक मल, प्राङगारिक मल, किटनासक, झारनासक, रोगनासक विषादी तथा कृषि सामाग्री आदि पुष्प उद्योग तथा पुष्प नर्सरीले सम्बन्धित निकायको सिफारिसमा अन्य मुलकबाट आयात गर्न पाउने ब्यवस्था मिलाईनेछ ।

७.१.८ पुष्प नर्सरी तथा पुष्प फर्महरुले आवश्यक फूलका माउ वोट बिरुवा (Mother Plant), कलमी बिरुवाहरु, फूलको गानो तथा जराहरु, फूलको वीउ बिजन, सिँचाई र बाली संरक्षणका उपकरणहरु, ग्लास हाउस निर्माणका सामाग्रीहरु, कुलिङ च्याम्वर भएको ढुवानी साधन (Refrigerated truck) आयातमा लाग्ने कर महसुल रकम आर्थिक ऐनमा ब्यवस्था गरी सहुलियत प्रदान गर्न सकिनेछ ।

७.१.९ पुष्प खेती र पुष्प ब्यवसायलाई बिद्यालय, विश्वविद्यालय / कलेजहरूका पाठ्यक्रममा समाबेस गर्ने पहल गरिने छ । कृषि अनुसन्धान केन्द्र तथा कृषि तालिम केन्द्रहरूमा पुष्प खेती सम्बन्धी प्राविधिक तालिम गराउने व्यवस्था गरी पुष्प तथा पुष्पजन्य व्यवसायको क्षेत्रमा जनशक्तिको विकास गरिनेछ ।

७.१.१० शहरी क्षेत्रमा र सडक किनारामा पुष्प र पुष्पजन्य बनस्पतिहरु लगाई सडक र शहरको सौन्दर्य बृद्धि गर्ने तथा वातावरण स्वच्छ राख्ने कार्यलाई सरकारी, निजी, सहकारी तथा गैर सरकारी क्षेत्र समेतको सहकार्यमा विस्तार गरिने छ ।

७.१.११ पुष्प र पुष्पजन्य वस्तुहरु प्रशोधन गरी वानस्पतिक औषधीहरु, अत्तर र अन्य सौन्दर्य प्रशाधनका सामाग्रीहरु उत्पादन गर्ने उद्योगहरु स्थापनामा प्रोत्साहन गरिने छ ।

७.१.१२ पुष्प खेती तथा ब्यवसायलाई प्रबर्द्धन गर्न यसलाई बित्तीय संस्थाहरुबाट प्रदान गरिने प्राथमिकता प्राप्त कर्जाको क्षेत्र भित्र पारी आवश्यक ऋण उपलब्ध गराईनेछ ।

७.१.१३ पुष्प व्यवसायको परियोजना धितोमा राखी कर्जा प्रवाह गर्ने व्यवस्था तथा पुष्प व्यवसाय प्रवर्द्धनका लागि कृषक समुहको जमानतमा ऋण प्रवाह गरिने छ ।

उद्धेश्यः २ पुष्प खेती तथा व्यवसायमा निजीक्षेत्रको संलग्नता बढाउदै उत्पादनलाई प्रतिस्पर्धी बनाई आन्तरिक वजार ब्यवस्थापन तथा निर्यात प्रबर्द्धन गर्ने ।

७.२.१ पुष्प तथा पुष्पजन्य व्यवसाय / उद्योगलाई राष्ट्रियस्तरमा प्राथमिकता प्राप्त उद्योगको रुपमा मान्यता दिई सोहि अनुरुपका सुविधा प्रदान गरिनेछ ।

७.२.२ पुष्पजन्य बस्तु निर्यातमा आवश्यक पर्ने प्याकेजिङ सामग्री लगायत अन्य उपकरणहरु आयात गर्दा कृषि उपकरणहरु सरहको भन्सार महसुल लगाउने नीति अवलम्बन गरिने छ ।

७.२.३ पुष्प उत्पादन तथा पुष्पजन्य व्यवसाय / उद्योगलाई बिमा गराउन प्रोत्साहन गरिनेछ ।

७.२.४ पुष्प खेतीको विकास तथा प्रवर्द्धनको लागि उत्पादन एवं उत्पादन पश्चात उपभोक्ता सम्म पुग्ने मूल्य अभिवृद्धि श्रृङखला को प्रकृयामा आवश्यक अध्ययन अनुसन्धानमा प्रामिकताका दिईनेछ ।

७.२.५ पुष्प तथा पुष्पजन्य व्यवसाय / उद्योगसंग संलग्न व्यवसायीहरुले पुष्प तथा पुष्पजन्य बस्तुको सहज निर्यात / आयात लगायत बिक्री बितरण गर्न पाउने ब्यवस्था मिलाईनेछ ।

७.२.६ पुष्पजन्य बस्तुलाई अन्तरराष्ट्रिय बजार प्रणालीमा प्रवेश गराउनको लागि आवश्यक पूर्वाधारको विकास गरिनेछ ।

७.२.७ पुष्पजन्य उत्पादनको गुणस्तर कायम राख्न संकलन, प्रशोधन, संचय तथा ढुवानी प्रविधिका साथै वजार मूल्य जस्ता व्यावसायिक सेवा प्रदान गर्ने कार्यमा सरकारी तथा गैर सरकारी क्षेत्रको सहभागितामा व्यावसायिक सेवा केन्द्रको स्थापना तथा विकास गरिने छ ।

७.२.८ अर्न्तराष्ट्रिय बजारमा निर्यात प्रवर्द्धनको लागि विभिन्न उत्पादन स्थल / संकलन केन्द्र / थोक बजारमानै भन्सार प्रकृया पुरा गरी सोझै वातानुकुलित ढुवानी साधनको माध्यमबाट पुष्प तथा पुष्पजन्य वस्तुलाई बस / ट्रेन / अर्न्तराष्ट्रिय विमानस्थलको जेट विमान सम्म पुऱ्याउने ब्यवस्था मिलाईनेछ । साथै पुष्प र पुष्पजन्य वस्तुहरुको आयात गर्दा यसको संवेदनशिलतालाई ध्यान दिदै सरलीकृत भन्सार प्रकृयाको ब्यवस्था गरिने छ ।

७.२.९ पुष्प बीउ विजन तथा उत्पादित उत्पादनको खरिद विक्रीलाई व्यवस्थित गर्न देशका प्रमुख स्थानहरुमा अत्याधुनिक प्रबिधीयुक्त बजार विकास तथा बिस्तार गरिनेछ ।

७.२.१० नेपालका बिभिन्न भागमा पुष्प ब्यवसाय विस्तार गर्न कट् फ्लावर (ताजा फूल) पसल खोली व्यवसाय गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ ।

७.२.११ सम्भाव्य अन्तराष्ट्रिय बजारलाई लक्षित गरी अन्तराष्ट्रिय बजारमा लोकप्रिय रहेका र नेपालका प्रतिष्पर्धात्मक क्षमता उच्च रहेका पुष्प जन्य उत्पादनलाई प्रवर्द्धन र निकासी गर्न विशेष जोड दिईने छ ।

७.२.१२ युवा, महिला, जनजाती तथा पिछडीएका बर्गहरुलाई पुष्प व्यवसाय संचालन गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ ।

७.२.१३ नेपालमा पुष्प व्यवसायको संभाब्यता र महत्वलाई प्रचार र प्रवर्द्धन गरी विदेशी लगानी आकर्षित गर्न अनुकुल वातावरण श्रृजना गरिनेछ ।

७.२.१४ पुष्प व्यवसायको विकास, विस्तार तथा प्रवर्द्धनको लागि आवश्यक पर्ने अन्य सेवा / सुबिधा तथा कर छुट नेपाल सरकारका अन्य स्वीकृत नीति अनुरुप उपलब्ध गराईनेछ ।

उद्धेश्य: ३ स्थानिय पुष्प अनुवांशिक स्रोतको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्ने ।

७.३.१ नेपालका स्थानीय, रैथाने, फूल फुल्ने तथा नफुल्ने आलङ्कारिक बोटबिरुवा पहिचान गरी तिनको वैज्ञानिक विवरण तयार गरि सुचिकृत गरिने छ र नियमित रुपमा लगत / अभिलेख अध्यावधिक गरिनेछ । साथै नेपालमा भएको मौलिक तथा रैथाने आलङ्कारिकबोट बिरुवाको पेटेन्ट अधिकार सुरक्षित गरिनेछ ।

७.३.२ नेपालको राष्ट्रिय फूल लाली गुँरास लगायत अन्य मौलिक तथा रैथाने फुल फूल्ने वा नफुल्ने आलङ्कारिक बोट बिरुवाहरु मध्ये व्यवसायिकरण गर्न सकिनेलाई व्यवसायिकरण गरिने र प्रचलित कानून अनुसार प्रतिबन्ध लगाईएका बोट बिरुवाहरुलाई प्रतिबन्धित सूचिमा सूचिकृत गरिने छ ।

७.३.३ जैविक विविधता संरक्षणमा सहयोग पुऱ्याउन पुष्पजन्य वस्तुको स्थानीय संरक्षण (In situ conservation) गर्दै सहभागितात्मक जैविक विविधता संरक्षण क्षेत्र (Participatory biodiversity conservation area) विकास गरिने छ । साथै Ex-situ conservation का लागि राष्ट्रिय आनुबांशिक श्रोत केन्द्र (Gene Bank) मा संरक्षण गरिनेछ ।

७.३.४ जैविक विविधतामा आधारित पुष्प बजार तथा पुष्प उद्योग / व्यवसायको विकास गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ ।

७.३.५ पर्यावरण र पर्यावरणीय सेवा प्रदान गर्ने परागसेचक (Pollinators) र अन्य मीत्र जीवहरुको संरक्षण र दिगो परिचालनका लागि वातावरण मैत्री प्राङ्गारिक मल र जैविक तथा प्राङ्गारिक बिषादी प्रयोगलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।

७.३.६ पुष्पजन्य जैविक विविधताको संरक्षण, संवर्द्धन तथा दीगो उपयोगको लागि अध्ययन, अनुसन्धान एवं प्रसारको कार्यलाई प्रोत्साहित गरिनेछ ।

८. संस्थागत व्यवस्था

पुष्प प्रवर्द्धन नीतिलाई कार्यान्वयनको लागि निम्नानुसारको १२ सदस्यीय "**पुष्प ब्यवसाय विकास समन्वय समिति**" गठन गरिनेछ ।

सचिव, कृषि विकास मन्त्रालय	संयोजक
सह-सचिव, अर्थ मन्त्रालय	सदस्य
सह-सचिव, वन तथा भूसंरक्षण मन्त्रालय	सदस्य
सह-सचिव, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय	सदस्य
सह-सचिव, उद्योग मन्त्रालय	सदस्य
महानिर्देशक, कृषि बिभाग	सदस्य
उप-सचिव, ऐन नियम परामर्श शाखा, कृषि बिकास मन्त्रालय	सदस्य
कार्यकारी निर्देशक, नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्	सदस्य
फ्लोरिकल्चर एशोसिएसन नेपालको अध्यक्ष / निजको प्रतिनिधि	सदस्य
कृषि उद्यम केन्द्रका, कार्यकारी निर्देशक	सदस्य
पुष्प उत्पादक कृषक वा ब्यवसायीका प्रतिनिधि	सदस्य
सह-सचिव, कृषि ब्यवसाय प्रबर्द्धन तथा तथ्याङ्क महाशाखा, कृषि विकास मन्त्रालय	सदस्य-सचिव

९. आर्थिक पक्ष

पुष्प व्यवसाय विकास समन्वय समितिले पुष्प व्यवसायको विकास तथा प्रवर्द्धन गर्न आर्थिक स्रोत जुटाउन देहायका कार्य गर्न सक्नेछ,

(क) सम्बन्धित निकायको स्वीकृति लिई राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय संघ संस्था एवं अन्य स्रोतबाट पुष्प विकास तथा अनुसन्धानको लागि रकम प्राप्त गर्ने ।

(ख) बिभिन्न पुष्प खेती वा बजार व्यवस्थापन सम्बन्धी सिफारिस वा परामर्श सेवा प्रदान गरे वापत सेवा शुल्क लिन सक्नेछ ।

(ग) नेपाल सरकार तथा अन्य निकायबाट अनुदान / सहयोग प्राप्त गर्ने ।

१०. कानूनी व्यवस्था

यस नीतिमा उल्लेखित प्राबधानहरुलाई कार्यान्वयन गर्न प्रचलित कानूनमा परिमार्जन गर्नु पर्ने भएमा आवश्यकता अनुसार परिमार्जन गरिने र थप कानुनी व्यवस्था गर्नु पर्ने भएमा सोको समेत व्यवस्था गरिने छ । पुष्प व्यवसाय विकास समन्वय समितिले आफ्नो कार्यबिधि आफै बनाउन सक्ने छ ।

११. अनुगमन र मुल्याङ्कन

स्थानीय तहदेखि केन्द्रिय तहसम्मको पुष्प क्षेत्रको योजना तर्जुमा, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा सम्बन्धित सरकारी, सहकारी, निजी र अन्य सरोकारवालाहरूको संलग्नतालाई सुनिश्चित गरी सहभागितात्मक एवं समन्वयात्मक पद्धतिलाई बढावा दिइनेछ । प्रस्तावित नीतिबाट प्राप्त प्रतिफलको अनुगमन तथा मुल्याङ्कन कृषि विकास मन्त्रालयले गर्नेछ ।

१२. जोखिम

पुष्प खेती तथा पुष्पजन्य व्यवसायबाट आर्थिक कृयाकलाप, गरीबी न्यूनीकरण, खाद्य सुरक्षा र जैविक विविधता संरक्षण र वातावरणमा सामान्यतया सकारात्मक प्रभाव पर्ने भएता पनि नीति कार्यन्वयन गर्दा खास गरी पुष्प उत्पादनमा प्रयोग हुने बिभिन्न रासायनिक पदार्थको कारणबाट वातावरण र मानव स्वास्थ्यमा आउने जोखिमलाई सम्बोधन गर्ने उपायहरुको अवलम्बन पुष्प विकास समन्वय समितिले गर्नेछ ।

................समाप्त....................

द्रष्टव्यः "पुष्प जन्य वस्तु" भन्नाले पुष्प फार्म तथा नर्सरीले प्राकृतिक रुपमा उत्पादन गर्ने बेर्ना, बोट विरुवा, जरा, गानो, कटफ्लावर समेतलाई जनाउँछ ।